

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

**Kojin Karatani – “Dünya Tarihinin Yapısı”
Kitabı Değerlendirmesi**Ahmed Taha Ercan¹**Öz**

Dünya tarihi neredeyse bir bilgi nesnesi olarak ortaya çıktığından beri toplumsal formasyonlar üzerinden değerlendirilip okunmuştur. Hegel'i eleştirerek kendi dünya tarihi/toplumsal formasyonlar anlayışını geliştiren Marx, toplumsal formasyon modellerini “üretim tarzları” üzerinden oluşturur. Sovyet tecrübesi gibi bazı pratikler Marxizm'in altyapı-üstyapı gibi temel bazı tezlerinin sorgulanmasına ve sistemin kuşatıcılığı hakkında bazı soru işaretlerinin oluşmasına yol açmıştır. Çalışmasına bu noktadan başlayan Kojin Karatani toplumsal formasyon veya “Dünya Tarihinin Yapısı” araştırmasını üretim tarzları değil de “mücadele tarzları” üzerinden yapmayı önerir. Dünya Tarihinin Yapısı eserinde bu perspektiften bir dünya tarihi okuması yapmaya girişir. Bu makalede mezkur kitap farklı açılardan değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: : Dünya Tarihi, Toplumsal Formasyonlar, Mücadele Tarzları, Karşılıklılık, Yeniden Bölüşüm, Meta Mücadelesi, Sermaye-Ulus-Devlet.

JEL Sınıflandırması: D02, D51, H23

“Dünya Tarihinin Yapısı”

Üretim Tarzlarından Mücadele Tarzlarına

Yazar : Kojin Karatani

Çeviri : Ali Karatay

İstanbul : Metis Yayınları, 2017, 430 sayfa

ISBN : 978-605-316-061-8

¹ Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Öğrencisi.

E-posta: a.tahaercan@icloud.com

<https://orcid.org/0000-0001-9507-7905>

Atıf/Citation: Ercan, A.T. (2022). Kojin Karatani –

“Dünya Tarihinin Yapısı” Kitabı Değerlendirmesi,

Maruf İktisat İslam İktisadi Araştırmaları Dergisi, 2(1), s.78-85

• Geliş/Received - 28.04.2022 • Kabul/Accepted - 14.06.2022

Review Of Kojin Karatani's "The Structure Of World History"

Abstract

World history has been evaluated and read through social formations almost since when it emerged as an object of knowledge. Developing his own understanding of world history/social formations by criticizing Hegel, Marx creates social formation models through "modes of production". Some practices, such as the Soviet experience, led to the questioning of some of the basic thesis of Marxism, such as infrastructure-superstructure, and to some questions about the accuracy of the system. Starting his work from this point, Kojin Karatani proposes to conduct his research on social formation or the "Structure of World History" over "modes of exchange" rather than "modes of production". In The Structure of World History, he attempts to make a world history reading from this perspective. In this article, the aforementioned book will be evaluated from different perspectives.

Keywords: World History, Social Formations, Modes of Exchange, Reciprocity, Redistribution, Commodity Exchange, Capital-Nation-State.

JEL Classification: D02, D51, H23

Kitabın Ana Fikirleri

a) Dünya Tarihinin Yapısı: Üretim Tarzlarından Mübadele Tarzlarına

Dünya tarihi neredeyse bir bilgi nesnesi olarak ortaya çıktığından beri toplumsal formasyonlar üzerinden değerlendirilip okunmuştur. Hegel'i eleştirerek kendi dünya tarihi/toplumsal formasyonlar anlayışını geliştiren Marx, toplumsal formasyon modellerini "üretim tarzları" üzerinden oluşturur. Sovyet tecrübesi gibi bazı pratikler Marxizm'in altyapı-üstyapı gibi temel bazı tezlerinin sorgulanmasına ve sistemin kuşatıcılığı hakkında bazı soru işaretlerinin oluşmasına yol açmıştır. Çalışmasına bu noktadan başlayan Kojin Karatani toplumsal formasyon veya "Dünya Tarihinin Yapısı" araştırmasını üretim tarzları değil de "mübadele tarzları" üzerinden yapmayı önerir. Dünya Tarihinin Yapısı eserinde bu perspektiften bir dünya tarihi okuması yapmaya girişir. Bu makalede mezkûr kitap farklı açılardan değerlendirilecektir.

Kitabın değerlendirmesine geçmeden önce dikkatimi çeken ve eleştirmek istediğim iki hususu ifade etmek isterim. Birincisi, her ne kadar Polanyi'ye atıf mevcut ise de, atıf sayısı ve şeklinin Polanyi'nin eser üzerindeki gerçek etkisini yansıtmadığını düşünmekteyim. Gerek Sermaye-Ulus-Devlet kavramlaştırmasında gerekse de bizatihi mübadele tarzları perspektifinin kaynağında Polanyi'nin muazzam etkisi olmalıdır. Gelgelelim atıflar bu azameti yansıtmaz.

İkinci husus ise, C tipi mübadele tarzının yaygın olduğu kapitalist formasyonun neden Batı Avrupa'da geliştiğine dair yapılan yorumlar, Jean Baechler'in Kapitalizmin Kökenleri kitabında serdedtiği görüşlerle neredeyse bire bir aynı olsa da ya bilerek ya da bilmeyerek (müellifin eserden haberi olmadığı için) Baechler'e ve eserine bir atıf yoktur. İki durumda da bunu bir kusur olarak görebiliriz zannediyorum.

b) Karatani Neyin Peşinde: Üretim Tarzları vs. Mübadele Tarzları

Hegel'in dünya tarihini bugünkü şekliyle bilgi nesnesi kılmasının ardından, Marx birçok açıdan Hegel'den beslenerek ve yine birçok açıdan da O'nu eleştirerek kendi dünya tarihi okumasını geliştirmiştir. O müdebbir unsur olarak ekonomi alanını kabul edip, diğer alanların yalnızca ekonominin bir yansıması olduğu görüşünü öne sürer. Sözelimi siyaset veya kültür alanının özerk bir varlığı yoktur. Onlar yalnızca içinde buldukları üretim tarzlarının bir yansımasından ibarettir. Bu konudaki görüşlerini şöyle ifade eder:

“Ulaştığım ve ulaştıktan sonra çalışmalarımın kılavuz ilkesi haline gelen genel sonuç şöyle özetlenebilir: İnsanlar varoluşlarının toplumsal üretiminde kaçınılmaz olarak, iradelerinden bağımsız birtakım ilişkilere, maddi üretici güçlerinin gelişiminde belirli bir aşamaya uyan üretim ilişkilerine girerler....İnsanın varlığını belirleyen bilinci değildir; bilakis, insanın toplumsal varoluşu bilincini belirler.” (Marx'tan aktaran: Karatani, 2017, s: 28)

Marx burada temelde 4 üretim tarzı olduğunu iddia eder: asyatik, antikçağ, feodal ve modern burjuva üretim tarzı. “Genel hatlarıyla, Asyatik, antikçağ, feodal ve modern burjuva üretim tarzları, toplumun ekonomik gelişmesindeki ilerlemeye işaret eden çağlar olarak tayin edilebilirler.” (Karatani, 2017, s:28) Bunlara Grundrisse'de ilkel klan ve Cermen üretim biçimi de dahil olacaktır.

Bilindiği gibi Marksizm hem bir teori hem de bir ideolojidir. Bu ikili mahiyeti kaderinde önemli bir rol oynamıştır. Marksizmin pratikte ideolojik vaatlerini gerçekleştirememesi, haliyle onun teorik yapısı hakkında da şüpheler uyandırmıştır. Özellikle Sovyet tecrübesiyle kapitalist-işçi arasındaki ilişkiden dolayı yaşanan yabancılaşmanın aşamadığı sadece devlet-işçi şekline bürünerek tekrar tezahür etmediği anlaşılmış; bunun neticesinde Marksizm'in birçok temel umdesi sorgulanmıştır. Karatani bu hususta şöyle der:

“..Marksist görüş, devleti etkin bir aktör olarak kabul eden Hegel'in bir eleştirisi niteliğindedir, çünkü devleti burjuva toplumu tarafından belirlenen salt ideolojik bir fenomen olarak ele alır. Buradan hareketle, ekonomik yapı dönüşüm geçirdiğinde devlet ve ulusun otomatikman yok olacağı sonucuna varır. Devletin ve ulusun aktif özneler olduğu gerçeğinin bu şekilde gözardı edilmesi, Marksist hareketlerin birçok yanlış adım atmasına sebebiyet verecektir. Bir yandan Marksistler arasında devlet sosyalizminin (Stalinizm) ortaya çıkmasına yol açacak, diğer taraftan Nasyonal Sosyalizm (faşizm) adı altında toplanan Marksizm karşıtlarının zafere ulaşmasında katkıda bulunacaktır. Başka bir deyişle kapitalizmi aşmayı amaçlayan hareketler, devlet ya da ulusun ortadan kalkmasına yol açmak şöyle dursun eşi benzeri görülmemiş biçimde güçlenmesiyle sonuçlanmıştır. Marksistler bu deneyimden önemli dersler çıkardılar. Üstyapının görelî özerkliğinin altını çizmeye başladılar.” (Karatani, 2017, s:28).

Görüldüğü gibi Karatani, kendi düşüncesine varlık alanını Marksizm'in üstyapı hakkındaki görüşlerinin elenmesi ile açmaktadır. Bu aslında O'nun en temel kavramlarından olan Ulus-Devlet-Sermaye üçlüsündeki ulus ve devlete yer açma çabasıdır (Bu kavramlar birazdan detaylıca incelenecektir).

Aslında Karatani'nin eserinin arkasındaki motivasyon ile Marx'ın eser verme motivasyonu tamamen aynıdır: Ulus, devlet ve sermayenin aşılıp sınıfsız topluma ulaşılması. Karatani bunu –Hegel'i eleştirdiği satırlarda- açıkça ifade eder. Karatani, Sovyet tecrübesinin tarihsel mirasına da bigâne kalmayarak

bunun Marksist paradigma içinde gerçekleştirilemeyeceğini savunur. Artık günümüzde üretim tarzlarını merkeze alan bir toplumsal formasyon tahlilinin bizi nereye getirdiği açıktır. Karatani buradan toplumsal formasyonlar tahlilinin üretim tarzlarını değil mübadele tarzlarını merkeze alınarak yapılması gerektiği sonucuna varır: "...komünizm üretim araçlarının ortak mülkiyetinden çok göçebeliliğin geri dönüşüne bağlıdır." (Karatani, 2017, s:13).

Karatani'ye göre mübadele tarzlarını devreye sokan bir teori Marksizm'in kuşatamadığı birçok gerçekliği kuşatabilecektir. O şöyle der: "Söz konusu problemler üretim tarzıyla açıklanamaz. Bu perspektif örneğin Antik Yunan ve Roma'nın çığır açıcı olduğunu, tarihsel aşamalar bakımından büyük önem taşıdığını gözdardı eder.....bu soruyu yanıtlayabilmek için mübadele tarzı perspektifine başvurmamız gerekiyor." (Karatani, 2017, s:55).

c) Mübadele Tarzları

Mübadele tarzları özünde üretim tarzlarını dışlamaz. Karatani'ye göre üretim tarzları ile mübadele tarzları farklı varlık sahalarına sahiptirler. Bu yüzden ikisi eş zamanlı olarak bulunabilir. Perspektifini Marx'ın eleştirisi üzerinden kurması okurlarını O'nun Marx'ın üretim tarzları tasnifini kabul etmediği yanlışlığına düşürmemelidir. Kendisi bu tasnifi aynen benimser. Ama bununla beraber var olan mübadele tarzları alanını tespit ederek.

Karatani'nin mübadele tarzları perspektifi şüphesiz kapitalist toplum biçiminde hakim olan meta-mübadelesinin mutlak bir mübadele biçimi olmadığını kabulü ile başlar. Karatani bu hususu şöyle ifade eder:

"Mübadele denince otomatik olarak meta mübadelesi akla gelir. Meta mübadelesinin hakim tarz olduğu kapitalist bir toplumda yaşadığımızdan, bu gayet doğaldır. Fakat karşılıklı armağan alıp verme başta olmak üzere başka mübadele tipleri de vardır." (Karatani, 2017, s:32)

Bu noktada Ekonomi Antropoloğu ve Moral Economy perspektifinin kurucusu olan Karl Polanyi'ye çok şey borçludur. Nitekim kendisi de bunu ona yaptığı atıflarla izhar eder. Keza Marcell Mauss da bu hususta önemli bir yer teşkil eder.

Neticede Karatani, karşılıklılık-hediyeleşme, yağma ve yeniden bölüşüm, meta mübadelesi ve gelecekte tahakkuk edecek X mübadele biçimi olmak üzere 4 mübadele tarzı tespit eder. Bunları kısaca -sıra-sıyla- A, B, C ve D tipleri olarak isimlendirir.

Karatani'ye göre mübadele tarzları üretim tarzları gibi yalıtık bir şekilde var olmazlar. Toplumsal formasyonlarda daima iç içe bir surette bulunurlar. Sadece bazıları verili zaman dilimlerinde diğerlerine göre daha baskın olur:

"Bütün toplumsal formasyonlar tarihsel olarak çeşitli mübadele tarzlarının kombinasyonları olarak var olur. Bu toplumsal formasyonlar birbirlerinden yalnızca hangi mübadele tarzının baskın olduğuna göre farklılaşır. Kapitalist toplumsal formasyon meta mübadelesinin baskın olduğu bir oluşumdur ve bu durum aynı zamanda diğer mübadele tarzlarında değişikliklere yol açar." (Karatani, 2017, s: 20).

1 - Karşılıklılık - Hediyeleşme (A Tipi)

Marcell Mauss'un çalışmasında (bkz. Armağan) ortaya koyduğu verilerden hareket eden Karatani, A tipi mübadele tarzını hediyeleşme olgusuyla açıklar. Belli dönemlerdeki belli toplumlar, mübadelelerini karşılıklı hediyeleşme usulü ile gerçekleştiriyorlardı. "Mauss, arkaik toplumdaki toplumsal formasyonun ilkelerini, besin, mülk, kadın, toprak, hizmet, emek ve ritüeller dahil birçok şeyin karşılıklı biçimde armağan olarak alınıp verildiği sisteme oturtur. Bu mübadele tarzı arkaik toplumlarla sınırlı değildir, genel olarak birçok topluluk türünde bulunur." (Karatani, 2017, s:32).

2 - Yağma ve Yeniden Bölüşüm (B Tipi)

B tipi mübadele tarzı –her ne kadar devletle sınırlı değilse de- esasen devletin icra ettiği ve hepimizin fazlasıyla içinde olduğumuz için genellikle varlığını tespit edemediğimiz mübadele tarzıdır. Bu yüzden ortaya çıkış hikayesi aslında devletin ortaya çıkış hikayesiyle aynıdır denebilir. Diğer bir topluluk üzerinde hakimiyet kurup onları yağmalayan bir grup, bu mübadele tarzının köküdür. Yağma bir mübadele biçimi değildir. Ama bu yağmayı yapanlar, zamanla yağmayı devam ettirebilmek için bir "yeniden bölüşüm" sürecini devreye sokmak zorunda olduklarını fark ederler. Bunlar sulama, emniyet gibi hizmetlerdir. Böylece devlet bir yeniden bölüşüm mübadelesi icra etmiş olur.

Bu mübadele tarzının devletle olan yakın bağı her ne kadar aşikâr bir gerçekse de onu tamamen devletle özdeşleştirmek doğru olmaz.

3 - Meta Mübadelesi (C Tipi)

Meta mübadelesi üzerine en çok söz söylenmiş mübadele tarzıdır. Meta mübadelesi, mübadele edilen şeyin bir piyasada değerini bulan satılık bir nesne olarak kabul edildiği ve mübadele işleminin karşılıklı rıza ile, çeşitli –toplumsal siyasi vb.- kısıtlamalardan azade bir şekilde yapılan mübadele tarzıdır.

4 - X Mübadelesi (D Tipi)

D tipi mübadele aslında Karatani'nin "ütopyasıdır". B ve C tipi mübadelelerin aşılmasıyla A tipi mübadelelenin daha üst bir versiyonla kendini ortaya koymasıdır. "D tipi mübadele tarzını A tipi mübadele tarzının daha üst bir boyutta geri dönüşü olarak düşünebiliriz." (Karatani, 2017, s:36).

"Diğer üçünden farklı olarak D tipi, bilfiil var olan bir mübadele tarzı değildir. B ve C uğrağında bastırılan karşılıklılık uğrağına farazi bir geri dönüştür bu." (Karatani, 2017, s:36).

Anlaşıldığı üzere Karatani "D tipi - X mübadelesi" ile belli bir mübadele biçiminden değil; bu üç uğraktan sonra gelecek olan veya bu üç uğrağı temsil eden başka mübadele tarzlarından A tipi mübadele tarzını temsil eden ama onun aynısı olmayan; onu aşan yeni bir biçim olarak varlığa gelen yeni bir mübadele tarzına işaret etmektedir.

d) Toplumsal Formasyonlar Tarihi

Karatani esasen Marx'ın Grundrisse'de ortaya koymuş olduğu temel toplumsal formasyonları- üretim tarzlarını esas alır. Sonrasında mübadele tarzları ile bunlar arasındaki ilişkileri ortaya koyar. Lakin burada Marx'ın coğrafi spesifikasyonlarının ve çizgisel tarih anlayışının devre dışı bırakılması gerektiğini vurgular.

Marx'ın ortaya koyduğu formasyonlar ilkel klan, Asyatik, antik klasik kölelik sistemi, Cermen ve kapitalist toplumsal formasyondur.

Tablo 1

Siyasi Üstyapı	Devletsiz	Asyatik Devlet	Antik Klasik Devlet	Feodal Devlet	Modern Devlet
Ekonomik Altyapı (Üretim Tarzı)	Klan Toplumu	Kral / Vassallar (tarım topluluğu)	Yurttaş / köle	Feodal lord / serfler	Sermaye Proleterya

Tablo 1'de Marx'ın ortaya koyduğu toplumsal formasyonları ve bu formasyonların altyapı-üstyapısını görebilirsiniz (Karatani, 2017, s:54).

Karatani klan toplumunda A tipi, Asyatik devlette B tipi, antik ve feodal üretim tarzında da B tipi, kapitalist toplumsal formasyonda ise C tipi mübadele tarzının baskın olduğunu ifade eder. Baskınlık burada önemlidir. Zira herhangi bir toplumsal formasyonda bir mübadele tarzının baskın olması, bu toplumsal formasyonda başka bir mübadele tarzının bulunmadığı anlamına gelmez. Aksine, Karatani mübadele tarzlarının daima bir denge içinde var olduğuna inanır.

e) Dünya Sistemi

Karatani, Wallerstein ve Chase Dunn'a atıfla Dünya Sistem teorisinden istifade ederek toplumsal formasyonları hangi Dünya Sistemsel kategori içinde bulunduğu zaviyesinden de değerlendirir. Burada kastedilen toplumsal formasyonların birbiri ile kurduğu ilişki biçimidir. Çünkü bu formasyonlar, Karatani'ye göre, Marx'da olduğu gibi çizgisel bir şekilde değil, eşzamanlı bir şekilde var olurlar. Karatani Chase Dunn'un devletsiz çok küçük sistemler, tek bir devlet tarafından yönetilen dünya imparatorlukları ve siyasi açıdan birleşmiş olmayan ayrı ayrı devletlerin birbiriyle rekabet ettiği dünya ekonomisi kategorilerini kullanır. Bu sistemler ve mübadele tarzları ile ilişkileri konusunda şöyle der:

"Mini sistemler; bir başka ifadeyle devletin ortaya çıkışından önce var olan dünya sistemleri karşılıklı prensibi temeline dayanır. Sonra, dünya imparatorlukları örneğinde olduğu gibi B tipi mübadele tarzının baskın olduğu bir dünya sistemi söz konusudur; dünya ekonomileri örneğinde ise C tipi mübadele tarzının baskın olduğu bir dünya sistemi vardır." (Karatani, 2017, 56).

Tablo 2 toplumsal formasyonlar, mübadele tarzları ve Dünya Sistemleri arasındaki ilişkiyi özetlemektedir (Karatani, 2017, s:59):

Tablo 2

Toplumsal Formasyon	Baskın Mübadele Tarzı	Dünya Sistemi
Klan	Karşılıklılık (A)	Mini Sistem
Asyatik	Yağma ve Yeniden Bölüşüm (B1)	Dünya İmparatorluğu
Antik klasik	Yağma ve Yeniden Bölüşüm (B2)	-
Feodal	Yağma ve Yeniden Bölüşüm (B3)	-
Kapitalizm	Meta Mübadelesi	Dünya Ekonomisi

f) Ulus-Devlet-Sermaye

Ulus, Devlet ve Sermaye Karatani’de, sırasıyla A, B ve C tipi mübadele tarzlarının modern dönemdeki işlev ve duyarlılıklarının kendisinde tecessüm ettiği temsillerdir. Bu ‘temsiller’ Borromean halkaları gibi birbirlerine daima bağlıdır. Bu Karatani’nin mübadele tarzlarının daima beraber olduğu yönündeki açıklamasıyla aynı doğrultudadır. Karatani bu kavramsallaştırmayı modern toplumsal formasyonu bütün boyutlarıyla anlamlandırabilmek için kullanır. Bu hususu Karatani’den bir alıntı yaparak ifade edelim:

“...modern toplumsal formasyonları anlayabilmek için Ulus-Devlet ikilisine kapitalist ekonomiyi de eklemeliyiz. Yani bu formasyonları Sermaye-Ulus-Devlet çerçevesinde ele almamız gerekiyor. Parçaları karşılıklı olarak birbirini tamamlayan bir aygıttır bu. Örneğin bir kapitalist ekonomi kendi akışına bırakılsa, kaçınılmaz olarak ekonomik eşitsizlik ve çatışmayla sonuçlanacaktır. Fakat komünal topluluğun ortaklığını ve eşitliği amaçlayan ulus, kapitalist sistemin neden olduğu çeşitli çelişki ve eşitsizliklere çözüm arayışındadır. Devlet ise bu amaçları vergilendirme, yeniden bölüşüm ve çeşitli düzenlemeler yoluyla gerçekleştirir. Sermaye, ulus ve devlet her biri kendi ilkelerine göre işleyen ayrı ayrı kendiliklerdir; fakat öyle bir biçimde iç içe geçmişlerdir ki, tıpkı Borromean halkaları gibi, herhangi biri ortadan kaybolursa diğerleri de dağılır. Buna Sermaye-Ulus-Devlet adını veriyorum.” (Karatani, 2017, s:17).

Sonuç

Karatani toplumsal formasyonları tahlilini Marx'ın bıraktığı yerden, O'ndan ciddi bir entelektüel miras devralarak ama aynı zamanda onu sorgulayarak gerçekleştirmiştir. Metni kendi içinde derli toplu ve tutarlı bir mahiyet arz etmektedir. Eseri ustaca kurgulanmış, bundan dolayı da sadece spesifik bir uzmanlık eseri olmanın ötesinde, adeta bir ders kitabı olma hüviyetine sahiptir.

Kaynaklarını açıkça serdetmiş görünmektedir. Başlıca kaynakları Marx, Mauss, Polanyi, Braudel, Wittfogel ve Wallerstein gibi isimlerdir.

Kitap esasen bize postüla haline gelmiş bazı kavramsal kalıpların, gerçekliği açıklama konusundaki başarısını daima sorgulamamız gerektiğini hatırlatmaktadır. Daima dinamik bir şekilde değişmekte olan gerçeklik, statikleşen kavram kümeleriyle incelenmeye kalkıldığında birçok önemli faktör yakalanamaz. Zira kullanılan kavramsal kalıplar bu yeni faktörleri yakalayabilecek formasyona sahip değildir. Dolayısıyla gerçekliği anlamlandırmak adına her ne kadar çalışmaların yoğunlaştırılması gerekse de bu yoğunlaşma ile birlikte kullanılan enstrümanların da daima muhasebe edilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Karatani'nin ortaya koyduğu eserle gerçekliğe yaklaşırken daima tazelenen bir bakışın benimsenmesi gerektiğini fiili bir şekilde bizlere gösterdiğini düşünmekteyim.

Kaynakça

Karatani, K. (2017). *Dünya Tarihinin Yapısı*, (A. Karatay, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.